

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті подається аналіз проблеми підготовки майбутніх учителів до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів в психолого-педагогічній літературі. Визначено етапи розвитку дефініції "взаємодія".

Феномен поняття "взаємодія" розкривається як багатогранне, багатоаспектне та пов'язується з такими термінами: "діяльність", "спілкування", "взаємини".

Для того, щоб майбутній учитель мав можливість працювати в особистісно-орієнтованій суб'єкт-суб'єктній парадигмі, він повинен у процесі професійного навчання пройти школу суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Ключові слова: суб'єкт, молодші школярі, взаємодія, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, підготовка майбутніх учителів до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів.

Постановка проблеми. Ціннісні орієнтири розвитку вищої педагогічної освіти набувають дедалі більшого значення, адже вони духовна опора особистості майбутнього фахівця у швидкозмінюваному, мінливому та багато в чому непередбачуваному світі.

У світлі реформування вищої педагогічної освіти України особливого значення набуває ідея організації процесу такого навчання, який здійснюється не за примусом, а за власним бажанням та вільним вибором. Успішність цього процесу має позначатися не тільки на якості навчання студентів, а й на результативності професійної діяльності викладача. Упровадження нової парадигми освіти стає можливим за умов, які сприяють утіленню ідей суб'єктності учіння, що базуються на засадах діалогічної взаємодії, можливості прояву власної позиції кожної особистості.

Методологічними засадами підготовки педагогічних кадрів, зокрема професіоналів нової генерації, є документи: Державна Національна програма "Освіта (Україна XXI ст.)" (1993 р.), закони України "Про освіту" (1996 р.) та "Про загальну середню освіту" (1999 р.), Концепція розвитку педагогічної освіти (1998 р.), Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI ст. (2002 р.), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004 р.), "Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" (2013 р.), Галузева Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2013 р.), закон України "Про вищу освіту" (2014 р.) та інші, в яких акцентується увага на гуманізації освітнього процесу, утвердженні людської гідності кожної особистості, здатної визначати траєкторію саморозвитку та самореалізації.

У педагогічно доцільній, гуманній взаємодії, якій притаманний активний діяльнісний характер, під час організації процесу навчання учні найяскравіше виявляють себе, глибше пізнають один одного, досягають взаєморозуміння. Крім того, здійснюється "самонавчання", "взаємонавчання", "навчання інших", "навчання іншими". Для вчителя початкової школи важливим є не лише прийняття особистісних цінностей дитини, але й перехід від предметної на особистісно-орієнтовану парадигму освіти, де виникає необхідність усвідомлення суттєвих змін щодо побудови процесу навчання на основі організації саме суб'єкт-суб'єктної моделі педагогічної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки майбутніх учителів до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів вивчалася аспектно. Виокремимо основні напрями наукового пошуку: особливості організації навчального процесу в початковій школі (Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Савченко та ін.); шляхи реалізації компетентнісного підходу в освіті (Н. Бібік, Л. Коваль, В. Краєвський, О. Пометун, О. Овчарук та ін.); діалогізація професійно-педагогічного спілкування в навчальному процесі (А. Домбрович, В. Кан-Калик, Г. Ковальов, Л. Кондрашова, О. Кузьменко, С. Курганов, В. Литовський, Г. Цукерман та ін.); створення освітнього середовища, сприятливого для професійного та особистісного розвитку суб'єктів навчання (І. Дичківська, М. Максюта, В. Ясвін та ін.); теорії діяльності та розвитку особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, Л. Виготський, О. Леонт'єв, К. Платонов, С. Рубінштейн, Н. Талізін та ін.); особливості суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії викладачів і студентів (А. Бойко, С. Подмазін, О. Легун, О. Матвієнко, С. Яценко та ін.), особливості суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії вчителя та учнів (О. Бондаревська, Л. Коваль, Я. Кодлюк, Л. Петухова, О. Савченко, С. Стрілець, Н. Якиманська та ін.).

Проте дослідження здатності молодих педагогів самостійно здійснювати професійну діяльність свідчить про їх недостатню готовність до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів у процесі навчання. Так, орієнтуючись переважно на інтелектуальні досягнення учнів, вчителі початкової школи не завжди здатні організувати навчальну діяльність молодших школярів так, щоб вона спрямовувалася на успіх за рахунок їхньої власної активності та максимально зорієнтований результат навчання.

Мета статті – розкрити теоретичні засади проблеми підготовки майбутніх учителів до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гуманізація педагогічної освіти передбачає, насамперед, суб'єктний розвиток і саморозвиток особистості вчителя, здатного на професійному рівні організувати навчально-виховний процес, в основі якого лежать суб'єкт-суб'єктні відносини вчителя та учнів.

Відносини як педагогічне поняття має міцне філософське підґрунтя. На початку XIX ст. Дж. Дьюї переконливо доводив, що філософська теорія не приділяє належної уваги вихованню. Педагогіку, сформовану на засадах філософії, він називав філософією виховання і освіти.

Проблема взаємодії як філософська категорія почала цікавити людей ще в античні часи, коли зароджувалась течія філософського дуалізму. Початком наукових досліджень у сфері людської взаємодії можна вважати філософські трактати Сократа і Платона, в яких аналізувався зв'язок між індивідуальними рисами різних людей та їх впливу один на одного.

Арістотель, спираючись на погляди та досвід своїх попередників та завдяки своїм біологічним дослідям, прийшов до розуміння того, що психологічні явища являють собою результат сумісної дії або взаємодії об'єкта й організму. Філософ описує актуальну активність як взаємодію або сумісну дію організму й об'єкту і розглядає душу як взаємодію.

Р. Декарт допустив можливість взаємодії душі й тіла. Він спробував поєднати душу й тіло через процес взаємодії.

Розвиток філософської думки кінця XVIII – початку XIX ст. ознаменувався появою категорій *суб'єкт*, *об'єкт* та категорії *Я*, що стало свідченням історико-теоретичного осмислення самосвідомості людини, її зв'язку з іншими людьми, гуманістичного розуміння світу.

На початку XIX ст. Г. Гегель створює нову філософську концепцію освіти, зорієнтовану на самопізнання, самоформування особистості, визнання її права на освіту. Філософ висловив ідею про те, що взаємодія має універсальний і об'єктивний характер, а саме поняття "взаємодія" охоплює різнохарактерні зв'язки, прямі й зворотні дії, процеси обміну (енергією, інформацією, емоціями тощо), форми спільної діяльності людей у різних ситуаціях та інше.

На сучасному етапі філософи (В. Андрющенко, В. Кемеров, Ю. Конаржевський, А. Лутай, В. Огнев'юк та ін.), вивчаючи процес взаємодії, змінюють акценти на дослідження питань формування особистості вчителя як суб'єкта діяльності, активно розробляється напрям, у якому висвітлюється сутність соціальної взаємодії на суб'єкт-суб'єктному рівні.

XX століття ознаменувалося розквітом психологічної науки. Зокрема, психологічні аспекти взаємодії людей досліджували Б. Ананьєв, Г. Андреева, О. Бодальов, В. Давидов, Д. Ельконін, В. Загвязинський, І. Зимня, В. Кан-Калик, О. Киричук, Я. Коломинський, О. Леонтєв, В. Ляудіс, В. Маралов, В. М'ясицев, Б. Паригін, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Семенов, Т. Шибутані, М. Ярошевський та інші.

Звернення психологів до зазначеної проблеми пояснюється тим, що процеси взаємодії надзвичайно широко представлені в діяльності людини (так, у педагогічній, психологічній, консультативній, організаторській, управлінській та багатьох інших видах діяльності функція взаємодії є провідною).

Одним з перших, хто визначив взаємодію між об'єктом та організмом як психологічну подію, був американський учений Фредерік Вудбрідж. Його позиція була близькою до поглядів Арістотеля. Зокрема, він наголошував, що взаємодія організму й середовища забезпечує єдність функціонування нервової системи та відчуттів.

Психологи Г. Каплан та Б. Седок досліджуючи взаємодію, зазначають, що вона являє собою систему взаємозумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, при якій поведінка кожного з учасників одночасно виступає стимулом і реакцією на поведінку інших.

У працях В. Мухіної, Я. Пономарьова та ін. розвинуто ідею впливу людей на індивідуальну діяльність людини, доведено взаємозв'язок індивідуальних можливостей людини в умовах взаємодії в групах (А. Петровський), виявлено, що взаємодія може відображати як суб'єкт-об'єктні, так і суб'єкт-суб'єктні відносини.

На суб'єкт-суб'єктну взаємодію, що характеризується зв'язком двох або більше рівноправних, рівноактивних, рівновільних, рівноунікальних суб'єктів, які розкривають свою неповторність у змісті й способі взаємодії, стверджував у своїх дослідженнях М. Каган.

Вітчизняні психологи (К. Абульханова-Славська, П. Горностаї, В. Татенко та ін.) розглядають взаємодію крізь призму активності особистості. Активна взаємодія між людьми, на думку вчених, виникає як функція діяльності (предметно спрямованої активності) та поведінки (пасивної взаємодії між людьми).

Слушною є думка науковців, зокрема, Г. Андрєєвої, В. М'ясищева та ін., які розглядають суб'єкт-суб'єктну взаємодію як комунікацію, що включає обмін інформацією (спілкування у вузькому значенні), взаємодію як обмін діями (взаємодію у вузькому розумінні) і сприйняття людиною одна одною.

Отже, сучасна психологічна наукова думка визначає взаємодію як спільну роботу педагогів та учнів, яка засновується на взаєморозумінні, співпраці, в результаті чого здійснюється процес їхнього особистісного зростання. Феномен поняття "взаємодія" розкривається як багатомірне, багатогранне, багатоаспектне та пов'язується з такими термінами: "діяльність", "спілкування", "взаємини". Проте чіткого розмежування зазначених термінів у психолого-педагогічних дослідженнях знайти важко.

Вищезазначене дає нам змогу стверджувати, що психологічний аспект взаємодії тісно пов'язаний з педагогічним. Предметом педагогіки є розвиток і формування особистості учня в умовах його навчання, виховання та самовдосконалення, а основою означених процесів виступає саме навчання. Тож, розглянемо феномен педагогічної взаємодії крізь призму *навчально-виховного процесу*.

В. Сухомлинський, розвиваючи вчення А. Макаренка, всією педагогічною творчістю засвідчив, що виховання – це не лише формування певних якостей особистості, навчання – не проста передача знань, а світ складних людських взаємин, в якому людина доторкається до людини, до її душі своєю душею. Учений, розкриваючи роль слова вчителя в налагодженні стосунків "вчитель-учень" постійно висловлював думку про те, що слово оберігає душу дитини, коли воно йде від душі, коли у ньому немає фальші.

В останнє десятиліття ХХ століття поняття "взаємодія" як самостійне поняття починають виокремлювати в педагогічних словниках. Так, в "Українському педагогічному словнику" С. Гончаренка знаходимо визначення, що взаємодія – це особлива форма зв'язку між людьми, процесами, діями, явищами, в результаті якої відбувається зміна їх початкових якостей або станів. Вона веде до синтезу, інтеграції об'єктів, до єдиної дії в умовах розвитку полісуб'єктної педагогічної парадигми.

Отже, у сучасній психолого-педагогічній літературі стало поширеним синонімічне вживання термінів "взаємодія", "співпраця", "навчальна взаємодія" та "педагогічна взаємодія". Зокрема, співпраця розглядається як напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, мета якого демократизація й гуманізація педагогічного процесу.

Співпраця, співтворчість і педагогічна взаємодія на ґрунті гуманних і високоморальних взаємовідносин стають людиноутворювальними процесами. В їх основу закладено можливості успішного інтелектуального й емоційного становлення кожного школяра, а також виявлення всього багатства ресурсів учительської компетентності.

Оскільки об'єктом нашого дослідження є проблема підготовки майбутніх учителів до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів, то необхідним є аналіз праць сучасних науковців (І. Беха, А. Бойко, В. Бондара, І. Дичківської, О. Кіліченко, Л. Коваль, Я. Кодлюк, О. Матвієнко, О. Орлової, І. Пальшкової, О. Савченко, А. Цимбалару та ін.), які прямо чи опосередковано присвячені зазначеному питанню.

Однією з перших українська вчена А. Бойко розглядає поняття "суб'єкт-суб'єктна взаємодія" як процес безпосереднього чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну зумовленість і зв'язок.

Поняття "суб'єкт-суб'єктна взаємодія" визначається дослідницею як спеціально організована, гуманна, морально-естетична співпраця суб'єктів педагогічного процесу, спрямована на досягнення мети виховання, соціально і психологічно зумовлена всією системою прийнятих у суспільстві національних і загальнолюдських цінностей [1, с. 183].

Специфіка підготовки вчителя початкової школи, як зазначає В. Бондар, пов'язана з багатофункціональністю його діяльності. Майбутній учитель повинен не лише володіти предметними знаннями та вміннями, але й мати здатність до моделювання, планування, проектування навчально-виховного процесу, що дозволить ефективно формувати творчу особистість молодшого школяра. Учений вважає, що "основними напрямками в підготовці вчителя як особистості є забезпечення культури спілкування, розвиток творчого мислення в структурі педагогічного процесу, підготовка, моделювання та вирішення професійних задач на рівні педагогічної взаємодії студент – викладач педагогічного ВНЗ" [2, с. 4].

Сучасне суспільство вимагає від педагога не тільки професійних знань, умінь і навичок, які виступають лише інструментами, але й в першу чергу наявність особистісних, моральних якостей професіонала, зазначає Л. Коваль.

Вектор вищої педагогічної освіти, спрямовуючись у площину цінностей особистісного розвитку майбутніх педагогів, зумовлює принципову необхідність переосмислення тих факторів, від яких залежить підвищення їхнього загальнокультурного рівня. Згідно з новою філософією передбачається перехід від ідеї "освіченої людини" до "людини культури", яка характеризується зміною сприйняття, культурою толерантної поведінки та системно-гуманітарним стилем мислення [4, с. 82].

Ураховуючи вищезазначене, учена доводить, що професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи слід розглядати в культуротворчому вимірі як соціокультурну систему, яка забезпечує підвищення їхнього загальнокультурного та професійного рівнів розвитку [4, с. 83].

Слушною є думка І. Дичківської, яка стверджує, що від педагога вищої школи, його установок, загальної та педагогічної культури, особистісних рис значною мірою залежить організація навчального процесу. Сучасні вимоги до професійної діяльності викладача передбачають визнання студента як

суб'єкта навчання, залучення його до організації навчального процесу; прояв гуманної педагогічної позиції; вміння створювати й постійно збагачувати культурно-інформаційне й предметно-розвивальне освітнє середовище; вміння працювати зі змістом навчання; володіння різноманітними педагогічними технологіями, вміння надавати їм особистісно-розвивальну спрямованість. Особистість викладача, на її думку, є дієвим чинником формування особистості студента; важливою передумовою конструктивного професійного педагогічного спілкування є професійно значущі якості педагога, що розкриваються у процесі міжособистісної взаємодії [3, с. 51].

Створення відповідного середовища, сприятливого як для професійного та особистісного розвитку майбутнього фахівця, так і для професійної самореалізації викладача, охоплює організацію навчального процесу як суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Ознаками такого середовища, дослідниця вважає, є гуманізація педагогічного процесу, за якої суб'єкт навчання не втрачає своєї індивідуальності; гуманітаризація наукових методів педагогічного впливу; наближення навчання до реалій життя та використання в цьому сенсі як особистого, так і колективного досвіду; взаємодопомога, взаємоповага суб'єктів спілкування. Саме таке середовище гармоніює із цілісним світом особистості суб'єктів навчального процесу, забезпечує їм психологічний комфорт [3, с. 52].

Оновлення змісту вищої педагогічної освіти на засадах компетентнісного підходу, як зазначає О. Савченко, має здійснюватися в контексті тих актуальних тенденцій, які ґрунтуються на необхідності якнайповнішого взаємозв'язку потреб шкільної та професійної освіти. Саме такий підхід дає змогу здійснювати практико-орієнтований процес навчання майбутніх учителів початкової школи, а отже, забезпечує підвищення якості підготовки.

Проводячи паралелі між шкільною освітою і системою навчання в педагогічних ВНЗ, учена стверджує, що "особистісно орієнтована підготовка в шкільній і професійній освіті взаємопов'язані" [6, с. 6].

Досить слушно академік О. Савченко зазначає, що "шкільну освіту треба розглядати з позиції замовника підготовки вчителя. Своєчасне реагування на інноваційні зміни шкільної практики є об'єктивно складним, але неминучим процесом. Модернізацію педагогічної освіти не можна успішно вирішити лише як завдання вищої школи. Загальна середня освіта – замовник і споживач педагогічних кадрів – має стати активним суб'єктом її вдосконалення" [6, с. 8].

Під час професійної підготовки майбутні викладачі педагогічних ВНЗ мають звертати увагу студентів на праці науковців, у яких розкривається проблема організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів та вчителя. Так, однією з основних ознак особистісно орієнтованого навчання як оновленої парадигми початкової освіти, на думку Я. Кодлюк, є визнання молодшого школяра суб'єктом навчальної діяльності, сутнісними ознаками суб'єктності якого в навчальній діяльності є сформоване вміння вчитися, розгорнута рефлексія та стійкі позитивні мотиви навчання.

Зосередженість на реалізації освітніх запитів кожної особистості, переконує учена, стимулює необхідність розроблення ефективних механізмів навчальної взаємодії молодших школярів з об'єктами освітнього середовища – предметними засобами (пристроями, наочністю, посібниками) і фігурантами цього процесу (вчителями, іншими учнями тощо). Це потребує врахування індивідуальних особливостей молодших школярів, що впливають на перебіг і результативність їхньої навчальної діяльності [5, с. 7].

До організації педагогічної взаємодії молодших школярів у навчальному процесі звертається у своїх наукових дослідженнях А. Цимбалару. Автор акцентує нашу увагу на ефективній організації навчальної взаємодії на кожному етапі навчального процесу, що може сприяти зменшенню напруги когнітивного дисонансу дитини та об'єктів освітнього середовища, під час якої уможливорюється підвищення швидкості взаємодії [7, с. 14].

Висновки. Отже, в педагогічній науці доведено значущість суб'єкт-суб'єктної взаємодії для навчального процесу. Саме від педагога вищої школи, його установок, загальної й педагогічної культури, особистісних рис значною мірою залежить організація навчального процесу. Сучасні вимоги до професійної діяльності викладача передбачають визнання студента як суб'єкта навчання, залучення його до організації навчального процесу; прояв гуманної педагогічної позиції; вміння створювати й постійно збагачувати культурно-інформаційне й предметно-розвивальне освітнє середовище; вміння працювати зі змістом навчання; володіння різноманітними педагогічними технологіями, вміння надавати їм особистісно-розвивальну спрямованість.

Для того, щоб майбутній учитель мав можливість працювати в особистісно-орієнтованій суб'єкт-суб'єктній парадигмі, він повинен у процесі професійного навчання пройти школу суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Підготовка майбутніх учителів до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів – це цілеспрямований, соціально зумовлений, динамічний процес, який передбачає взаємозбагачення інтелектуальної, емоційної, діяльнісної сфери майбутніх фахівців, де система професійної підготовки орієнтується на запит початкової школи та значно впливає на формування у педагогів готовності до реалізації гуманістично спрямованої суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів у процесі навчання.

Використані джерела

1. Бойко А. Н. Теория и методика формирования воспитывающих отношений в общеобразовательной школе : монография / Алла Никитична Бойко. – К. : Вища школа, 1990. – 267 с.
2. Бондар В. І. Теоретико-нормативні засади організації моніторингу якості освітньо-професійної підготовки вчителів на засадах компетентнісного підходу [Текст] / В. І. Бондар // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 10. – С. 3–11.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навч. посіб.] / Ілона Миколаївна Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: культуротворчий вимір / Л. В. Коваль // Вища освіта України, 2013. – № 1. – С. 82–84.
5. Кодлюк Я. П. Суб'єктність молодшого школяра в навчальній діяльності / Я. П. Кодлюк // Початкова школа. – 2013. – № 1. – С. 6–9.
6. Савченко О. Я. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя / О. Я. Савченко // Рідна шк. – 2007. – № 5. – С. 5–8.
7. Цимбалару А. Особливості організації взаємодії молодших школярів з освітнім середовищем на різних етапах навчального процесу / А. Цимбалару // Початкова школа. – 2013. – № 8. – С. 12–16.

Petryk K.

**THE THEORETICAL BASIS OF THE PROBLEM
OF TRAINING FUTURE TEACHERS
TO ORGANIZE SUBJECT-SUBJECT INTERACTION
OF YOUNGER STUDENTS**

The article deals with analysis of the training of future teachers to the organization of subject-subject interaction of younger students in psychological and pedagogical literature. There are defined stages of the definition of "interaction" in the article.

The phenomenon of the concept of "interaction" is revealed as a multifaceted, multidimensional and is linked with terms such "activity", "communication", "relationship".

Teacher must pass a school of subject-subject interaction during the process of professional training in order to be able to work in a personality-oriented subject-subject paradigm.

Purposeful preparation future teachers to organize subject-subject interaction also includes the appropriate organization of the learning process, that involves cooperation with teachers, subjects self learning process, an expression of their personal features, of formation of subject positions in the learning process.

Formation in teachers of attitude to younger students, style of communication with them in the educational process depends largely on models of organization of educational cooperation in higher education. Therefore, students, future teachers, as soon as possible should understand the importance of organization is exactly a subject-subject interaction teaching models.

The article focuses on the fact that the humanistic subject-subject interaction should permeate the entire educational system, which is a progressive world trend and allows you to set the central idea of updating training of primary school teachers.

Key words: *subject, younger students, interaction, subject-subject interaction, training future teachers to organize subject-subject interaction of younger students.*

Стаття надійшла до редакції 20.01.2016